

Nr 41.

Utlåtande i anledning av väckt motion om skyldighet för värnpliktig att vid straffansvar taga del av innehållet i honom tillställda meddelanden om inställelse, krigsplacering m. m.

I en inom andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 470, vilken behandlats av andra lagutskottet, har herr *Håstad* hemställt, »att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag angående sådana tillägg till värnpliktslagen eller allmänna strafflagen, vilka ålägga värnpliktig skyldighet vid straffansvar dels att ta del av innehållet i honom tillställda meddelanden om inställelse, krigsplacering m. m. och dels att under alla förhållanden bevara dessa meddelanden så länge dessa äga giltighet».

Beträffande de skäl, som anförts till stöd för denna hemställan, får utskottet hänvisa till motionen.

Gällande bestämmelser.

VÄRNPLIKTSLAGEN.

Värnpliktslagen den 30 december 1941 (nr 967) innehåller i 38 § följande stadgande.

»Har värnpliktig om rekommenderad postförsändelse mottagit avi, av vilken framgår, att försändelsen avsänts av militär myndighet, och underlåter han utan laga förfall att avhämta försändelsen eller vägrar värnpliktig, då försändelse från militär myndighet tillhandahålles honom, att utkvittera eller mottaga densamma, dömes till dagsböter.»

I syfte att skapa säkerhet för att de värnpliktiga kunna nås med militära postförsändelser har värnpliktig i 34 § ålagts att göra anmälan om ändrad postadress. Underlåtelse, som medför att till den värnpliktige från militär myndighet avsänd postförsändelse återgår till avsändaren såsom obeställbar, bestraffas, där den värnpliktige ej haft laga förfall, enligt 37 § i lagen med böter, tio kronor.

Utebliver värnpliktig utan anmält laga förfall från tjänstgöring, vartill han blivit i laga ordning inkallad, må han jämlikt 40 § 2. på egen bekostnad hämtas till tjänstgöringens fullgörande. Har inkallelse skett genom personlig order, vilken befordrats med posten, må den värnpliktige ej an-

ses vara i laga ordning inkallad, om ordern återkommit till avsändaren såsom obeställbar. Därest ordern avsänts under den hos avsändaren senast anmälda adressen, må dock, där med hänsyn till krigsberedskapen skyndsamt inställelse är av nöden, förordnas om hämtning utan hinder därav att ordern ej delgivits den värnpliktige.

Vidare må nämnas, att i lagen intagits föreskrifter om viss uppgiftsskyldighet (35 §) och bestämmelser rörande skyldighet för värnpliktig att inställa sig vid inskrivningsförrättning (36 §) jämte därtill knutna straffstadganden.

ALLMÄNNA STRAFFLAGEN.

I 26 kap. allmänna *strafflagen* stadgas om brott av krigsmän.

Med *krigsmän* avses i lagen de, vilka såsom officerare, underofficerare eller manskap äro anställda vid krigsmakten, värnpliktiga samt hemvärnsmän och hemvärnsrekryter, samtliga under den tid de i sådan egenskap äro tjänstgöringsskyldiga. Krigsmän äro ock, i den mån Konungen med hänsyn till behovet av befälsföring och övriga tjänstgöringsförhållanden så förordnar, de som eljest äro anställda vid krigsmakten eller förbundit sig att såsom frivilliga fullgöra krigstjänst, då de i sådan egenskap äro tjänstgöringsskyldiga. Åtnjuter någon ledighet, som ej är begränsad till kortare tid än två månader, anses han icke tjänstgöringsskyldig (21 § första stycket).

Närmare bestämmelser om innebörden i rättsligt hänseende av begreppen krigsmakten och krigsman äro meddelade i kungörelsen i ämnet den 19 november 1948 (nr 693).

De, som avses i 21 § första stycket skola, förutom under tid då tjänstgöringsskyldighet föreligger, anses såsom krigsmän då de i anslutning till sådan tid vårdas å militärsjukhus, då de äro intagna i militärhåkte samt då de inom område eller utrymme som nyttjas av krigsmakten eller eljest offentligen uppträda i militär tjänstedrækt ävensom såvitt angår fullgörandet av dem åliggande anmälningsskyldighet eller annan särskild tjänsteplikt (21 § andra stycket).

Frågor rörande den *särskilda tjänsteplikt*, vid vars fullgörande förevarande kategorier äro att anse såsom krigsmän, utvecklades närmare i det av särskilda sakkunniga den 16 november 1946 avgivna betänkandet med förslag till strafflagstiftning för krigsmakten (SOU 1946: 83), vilket ligger till grund för den nuvarande lagstiftningen i ämnet. De sakkunniga uttalade, att de, som äro krigsmän under tid då tjänstgöringsskyldighet föreligger, kunna ha vissa tjänsteplikter även under annan tid. Sedan de sakkunniga i detta sammanhang berört enligt personalinstruktion registrerad personal, anfördes i betänkandet följande.

»Även värnpliktiga kunna under vissa omständigheter ha tjänsteplikter då de eljest icke äro tjänstgöringsskyldiga. Vid hempermittering på obestämmd tid kan det åligga värnpliktig att vårda persedlar som anförtrotts honom samt att lämna sådan adressuppgift att inställelseorder kan nå honom. Sistnämnda skyldighet åvilar värnpliktig även då han ej är inkallad.

Beträffande de värnpliktigas straffansvar torde det icke finnas skäl att avvika från vad som bör gälla för annan personal. De värnpliktigas tjänstgöringsskyldighet är för fredstid noggrant fastslagen i värnpliktslagen, och de militära myndigheternas rätt att ålägga en värnpliktig något är alltså begränsad i enlighet därmed. Skyldigheten att göra adressanmälan är föreskriven i värnpliktslagen, 34 §. Särskilt ansvar för överträdelse av denna föreskrift finnes stadgat i 37 och 38 §§. Om viss annan uppgiftsskyldighet innehålla 35 och 39 §§ bestämmelser. Den som ej inställer sig vid inskrivningsförrättning straffas enligt 36 §. I samtliga dessa fall, som icke avses i de speciella straffstadgandena i 26 kap. i förslaget, är jämväl tillämpningen av den generella tjänstefelsbestämmelsen i 26:18 utesluten på grund av dess subsidiära natur. Under beredskaps- och krigstid äro visserligen de värnpliktigas skyldigheter icke lika specificerat angivna. Det ligger emellertid i sakens natur, att inkallade värnpliktiga, då de ej äro i tjänstgöring, kunna åläggas särskilda tjänsteplikter endast i den mån dessa ha ett mycket direkt samband med egentlig tjänstgöring. Så är t. ex. fallet med plikten att vårda anförtrodd egendom samt att lämna uppgifter som erfordras för att inställelseorder skall kunna delgivas. Att det ankommer på de militära myndigheterna att bestämma vilka särskilda tjänsteplikter som skola gälla under hempermittering på obestämd tid, torde för övrigt icke innebära någon äventyrlighet, eftersom i princip dessa myndigheter alltid ha möjligheten att inbeordra till tjänstgöring.»

Av de brott, som nämnas i 26 kapitlet strafflagen, anknyter sig i detta sammanhang särskilt intresse till *undanhållande, rymning och tjänstefel*.

För *undanhållande* straffas enligt 11 § krigsman, som olovligen avviker eller utebliver från avdelning av krigsmakten, vid vilken han skall tjänstgöra eller vistas, eller eljest från tjänstgöringsställe, som är bestämt för honom. Påföljden för undanhållande är disciplinstraff. Den som förut begått sådant brott må dömas till fängelse. Under beredskapstillstånd och när riket befinner sig i krig tillämpas strängare straffskalor.

Där undanhållande med hänsyn till den tidrymd, under vilken gärningsmannen hållit sig undan eller avsett att hålla sig undan, eller arten av hans tjänstgöring medfört eller kunnat medföra väsentligt avbräck i utbildningen eller annat avsevärt men för tjänsten, dömes jämlikt 12 § för *rymning* till fängelse eller disciplinstraff. För rymning under beredskapstillstånd och när riket är i krig ges möjligheter att utdöma skärpta straff.

I 18 § stadgas, att om krigsman, som ej är underkastad ämbetsansvar, av försummelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosätter vad honom åligger enligt reglementen, instruktioner eller andra allmänna bestämmelser, särskilda föreskrifter eller tjänstens beskaffenhet, dömes han, där ej gärningen utgör tjänstemissbruk eller eljest är särskilt belagd med straff, för *tjänstefel* till disciplinstraff. Är felet grovt skall straffet vara fängelse.

Frågan om vilka krigsmän, som äro underkastade ämbetsmannans ansvar, regleras i 22 §. Av den personal, som avses i 21 § första stycket, skola officerare, underofficerare och annat befäl av lägst furirs grad samt de som innehava motsvarande tjänsteställning vara underkastade sådant ansvar.

För sist angivna personalkategorier äro de i 25 kapitlet intagna stadgandena om ämbetsbrott tillämpliga.

Rättstillämpning.

Det i motionen uppmärksammade problemet torde endast i ett fåtal fall ha kommit under domstolarnas prövning. Följande rättsfall kunna emellertid tjäna till belysning av gällande lagstiftning i ämnet.

Värnpliktig, som undandragit sig att utkvittera en till honom ställd rekommenderad postförsändelse, blev, då han måste hava insett, att försändelsen innehöll en inkallelseorder, vid underlåten inställelse till tjänstgöring fälld till ansvar för rymning. (NJA I. 1942 s. 470.)

Värnpliktig, som utkvitterat en rekommenderad försändelse innehållande inställelseorder och underlåtit att efterkomma ordern, anförde till sitt försvar, att han efter utkvitterandet av försändelsen förlorat denna utan att dessförinnan hava tagit del av innehållet däri. — Underrätten ansåg, att varken allmänna strafflagen eller värnpliktslagen innehöll tillämpligt straffstadgande, och frikände. — Hovrätten över Skåne och Blekinge, vars dom vann laga kraft, ansåg den värnpliktiges uppgift att han underlåtit taga del av innehållet i militärförsändelsen icke förtjäna tilltro och dömdo honom för rymning. I domskålen, vari redogörelse lämnades för bl. a. viss s. k. förvarning som den värnpliktige erhållit före inkallelseordern, yttrade hovrätten att, även om den värnpliktiges uppgift skulle vara riktig, kunde han icke därmed fria sig från påföljd. Han måste hava insett, att försändelsen kunde innehålla den tjänstgöringsorder, varom han förvarnats, och då han likväl icke efter förlusten av försändelsen sökte få nytt besked från regementet, måste antagas att han även med vetskap om försändelsens innehåll skulle hava underlåtit att inställa sig till tjänstgöring. (Hovrättens dom nr I: 37/1951.)

Å värnpliktige K. yrkades ansvar jämlikt 26 kap. 18 § strafflagen för tjänstefel med påstående att K., som mottagit en försändelse med påskriften »militärärende» och innehållande inkallelseorder, försummat att taga del av försändelsens innehåll med påföljd att han icke i vederbörlig ordning infunnit sig vid sitt förband. — Underrätten frikände K. från ansvar. Såsom domskäl anfördes, att enligt 26 kap. 21 § strafflagen värnpliktiga vore utom i vissa undantagsfall underkastade bestämmelserna i samma kapitel endast under den tid de i sådan egenskap äro tjänstgöringsskyldiga. Vid tillfället i fråga vore K. icke inkallad till tjänstgöring. Även om det måste ligga i sakens natur, att det ålegat K. att taga del av innehållet i försändelsen, syntes det av förarbetena till 26 kap. strafflagen, att lagstiftaren med uttrycket »särskild tjänsteplikt» åsyftat helt andra förhållanden än de nu ifrågakarande. Till följd härav kunde K:s ifrågakarande underlåtenhet icke medföra ansvar i åtalat hänseende. — Svea hovrätt, vars dom vann laga kraft, dömdo K. för tjänstefel och anförde såsom domskäl bl. a. följande.

»Värnpliktig, som icke är inkallad till tjänstgöring, har i värnpliktslagen vid straffansvar ålagts, bl. a., att vidtaga sådan åtgärd att postförsändelse från militär myndighet utan dröjsmål kan komma honom till handa samt att avhämta och utkvittera eller mottaga dylik postförsändelse. Nämda åligganden äro att hänföra till sådan särskild tjänsteplikt, som avses i 26 kap. 21 § andra stycket strafflagen. Omförmälda föreskrifter i värnpliktslagen hava tillkommit för att säkerställa, att militära meddelanden komma

icke inkallad värnpliktig till handa. Det måste under angivna omständigheter tillika anses vara en tjänsteplikt för den värnpliktige att taga del av militärt meddelande, som kommit honom till handa.» (Hovrättens dom VI avd. B 22/1952.)

Militieombudsmannens skrivelse till Konungen.

Sedan chefen för centrala värnpliktsbyrån fäst militieombudsmannens uppmärksamhet på att det, såvitt inom byrån kunde bedömas, icke syntes finnas föreskrifter som ålade en icke inkallad värnpliktig att med tillbörlig aktsamhet handha överlämnad hemligstämplad order, avlät *tjänstförrättande militieombudsmannen K. H. Henkow* den 29 april 1950 skrivelse i ämnet till Konungen. I skrivelsen redogjordes till en början för ett uppmärksammat fall, då värnpliktig, som vid ett tillfälle i augusti 1948 å ett postkontor utkvitterat en rekommenderad försändelse innehållande hemlig krigsplaceringsorder, lämnat försändelsen öppen på en pulpet i allmänhetens avdelning inom postkontoret. Sedan den värnpliktige angivits till åtal hade vederbörande åklagare meddelat att något brott icke ansåges föreligga. Efter att ha inledningsvis kritiserat åklagarens beslut att icke åtala, ingick militieombudsmannen i skrivelsen på att närmare undersöka huruvida militär myndighets åtgärder för värnpliktigas inkallande till krigstjänstgöring åtnjote erforderligt straffrättsligt skydd.

I skrivelsen redogjordes härvid ingående för krigsplacerings- och krigstjänstgöringsorder. Militieombudsmannen fortsatte:

Krigsplaceringsorder av ovan angivna beskaffenhet och sådan krigstjänstgöringsorder som anger tid och plats för inställelse innehålla tydligen ofta uppgifter vilka icke böra komma till allmänhetens kännedom. Uppenbarandet för främmande makt av uppgift om utrustningsort kan medföra men för försvaret. Därest värnpliktig som mottagit krigsplaceringsorder utlämnar denna så att obehörig kan få del av densamma, torde följaktligen de i gällande lag, 8 kap. 4—6 §§ strafflagen, upptagna bestämmelserna om spioneribrotten kunna bli tillämpliga. Sker utlämnandet med uppsåt att gå främmande makt till handa, föreligger spioneri (4 §) eller grovt spioneri (5 §). Saknas dylikt kvalificerat uppsåt, kan gärningen bestraffas som obehörig befattning med hemlig uppgift (6 § första stycket) eller vårdslöshet med hemlig uppgift (6 § andra stycket).

Straffskyddet för inkallelseåtgärderna bör emellertid icke bedömas endast ur synpunkten att hemliga uppgifter kunna bli uppenbarade. Man måste även beakta risken att ifrågakvarande order icke uppfylla sitt ändamål. En värnpliktig som icke i vederbörlig ordning fullgör sin inställelseskyldighet skall enligt 26 kap. 11 eller 12 § strafflagen ådömas straff för undanhållande eller rymning. Härför fordras dock att den värnpliktige ägt kännedom om inställelseskyldigheten. Detta krav är tillgodosett redan genom så kallat eventuellt uppsåt, och jämväl den som icke tagit del av sin inställelseorder kan därför under vissa omständigheter straffas såsom nyss sagts (se SOU 1946: 83 s. 101 och NJA 1942 s. 470).

Särskilt i fråga om krigstjänstgöring är emellertid inställelseskyldighetens iakttagande en så viktig sak att det såvitt möjligt bör säkerställas

att utfärdade order komma vederbörande till handa och bli behörigen förvarade. Den som under fredstid vägrat att mottaga en för honom avsedd krigsplaceringsorder lär i allmänhet icke kunna fullgöra sin inställelse-skyldighet vid inträffad mobilisering, även om han då skulle vilja det. Detsamma gäller den som förstört mottagen order eller eljest icke har den i behåll när inställelsen skall äga rum. Förfrågningar hos militära myndigheter skulle i varje fall bli nödvändiga, och om värnpliktiga i större omfattning sakna erforderliga uppgifter angående tid och plats för sin inställelse, kan följaktligen mobiliseringsplanernas genomförande allvarligt störas.

Bl. a. med hänsyn till synpunkter av nu angiven art torde bestämmelsen i 38 § värnpliktslagen ha tillkommit.

Genom denna bestämmelse är alltså sörjt för att en värnpliktig icke utan att ådraga sig straffansvar kan förhindra att exempelvis en krigsplaceringsorder kommer honom till handa. Däremot synes den icke täcka det fall, att ordern väl mottagits men icke behörigen tillvaratagits. Huruvida en värnpliktig i dylikt fall — förutsatt att spioneribrott ej föreligger — över huvud kan straffas, torde vara beroende på om den generella tjänstebrottsbestämmelsen i 26 kap. 18 § strafflagen är tillämplig.

I detta hänseende är att märka att värnpliktiga enligt 26 kap. 21 § samma lag äro krigsmän, förutom under tid då de äro tjänstgöringsskyldiga, även såvitt angår fullgörandet av dem åliggande anmälningsskyldighet eller annan särskild tjänsteplikt. Avgörande i fråga om straffbarheten är alltså om en icke inkallad värnpliktig kan anses ha tjänsteplikt att förvara en honom tillhandakommen order med avseende å krigstjänstgöring. Huruvida så är förhållandet synes kunna vara föremål för tvekan.

Sedan militieombudsmannen hänvisat till bl. a. det ovan återgivna motivuttalandet till sistnämnda lagrum att de värnpliktigas tjänstgöringsskyldighet vore för fredstid noggrant fastslagen i värnpliktslagen samt att de militära myndigheternas rätt att ålägga en värnpliktig något alltså vore begränsad i enlighet därmed, anfördes i skrivelsen vidare.

Med hänsyn till de värnpliktigas rättssäkerhet måste det anses synnerligen angeläget att nämnda begränsning upprätthållas. Värnpliktslagen innehåller emellertid icke någon föreskrift med förpliktelse att förvara mottagen order. Under dessa omständigheter synes det få antagas att icke inkallade värnpliktiga ej ha sådan tjänsteplikt i förevarande hänseende att tjänstefelsansvar kan ifrågakomma.

Det anförda visar således att en värnpliktig i stor utsträckning icke är straffbar för underlåtenhet att förvara en av honom mottagen order beträffande krigstjänstgöring. Något skäl varför ett sådant fall i ansvarshänseende icke skulle vara likställt med det att den värnpliktige underlåtit att utkvittera ordern torde icke kunna andragas. På grund härav bör den föreliggande luckan lämpligen utfyllas genom ett tilläggsstadgande i 38 § värnpliktslagen. Detta synes förslagsvis kunna ges det innehållet, att till samma straff som i paragrafen är sagt skall dömas, där värnpliktig underlåter att behörigen förvara mottagen order med avseende å tjänstgöring enligt 28 §. Ett sådant stadgande skulle givetvis få subsidiär giltighet i förhållande till bestämmelserna i 8 kap. 4—6 §§ strafflagen.

Militieombudsmannens skrivelse utmynnade i en hemställan att Kungl. Maj:t ville taga de i skrivelsen framförda spörsmålen under övervägande.

Utskottet.

Såsom av det anförda framgår ha i värnpliktslagen de värnpliktiga ålagts vissa skyldigheter att fullgöras under tid, när de eljest i denna egenskap icke äro tjänstgöringsskyldiga. Exempel härpå är den i 38 § stadgade plikten att avhämta, utkvittera eller mottaga militära försändelser. Bestämmelsen har tillkommit med hänsyn till att inkallelse av de värnpliktiga numera i mycket stor utsträckning sker med personliga order. I vilken vidare mån värnpliktig kan hava skyldighet att befatta sig med militära försändelser, som komma honom till handa, är icke i lagen utsagt. Den avgränsning av de värnpliktigas åligganden när de icke äro inkallade, som värnpliktslagen i detta hänseende innebär, måste — såsom understrykes i militieombudsmannens ovan redovisade skrivelse — med hänsyn till de värnpliktigas rättssäkerhet upprätthållas. Det måste emellertid anses naturligt och följdriktigt, att av den i 38 § stadgade skyldigheten att mottaga militärförsändelse jämte de övriga föreskrifter i värnpliktslagen, vilka tillkommit för att säkerställa att militära meddelanden komma icke inkallad värnpliktig till handa, sluta sig till att för den värnpliktige föreligger jämväl skyldighet att taga del av innehållet i sådan försändelse. Däremot torde skyldighet i och för sig att bevara mottaget militärt meddelande icke enligt nuvarande lagstiftning åligga den värnpliktige.

I motionen riktas uppmärksamheten bland annat på att värnpliktslagen saknar uttrycklig bestämmelse om straff för underlåtenhet att taga del av innehållet i militära meddelanden, som tillställas värnpliktig. Såvitt utskottet har sig bekant har domstol icke heller ansett analogisk tillämpning av straffbestämmelsen i 38 § i lagen kunna ske. Frågan huruvida försummelse av ifrågavarande slag är att anse såsom tjänstefel jämlikt 26 kap. 18 § strafflagen har vid rättstillämpningen bedömts olika. Svea hovrätt har härvidlag i den ovan refererade domen ansett värnpliktigs skyldighet att taga del av militärt meddelande vara att anse såsom sådan särskild tjänsteplikt, som avses i samma kapitels 21 § och vid vars fullgörande värnpliktig följaktligen är underkastad ansvar för tjänstefel.

De rättsliga förhållanden, varför nu redogjorts, äro icke tillfredsställande. Det framstår såsom en brist att i värnpliktslagen bland de plikter, som ålagts den värnpliktige vid sidan om den egentliga militärtjänstgöringen, icke uttryckligen angivits skyldigheten att taga del av innehållet i mottagen militär försändelse. Frånvaron av straffstadgande, som möjliggör beivrande jämlikt värnpliktslagen av underlåtenhet i detta hänseende, har i rättstillämpningen lett till en skillnad i bedömningen mellan fall av dylik försummelse och överträdelse av 38 § värnpliktslagen, som icke är betingad av sakliga skäl. Det är härvid att märka, att straffbestämmelsen i sistnämnda lagrum endast upptager dagsböter, under det att tjänstefel jämlikt 26 kap. 18 § strafflagen i grova fall bestraffas med frihetsstraff.

Det av motionären framlagda spörsmålet om värnpliktigs skyldighet att

bevara meddelanden om inställelse, krigsplacering m. m. har, såsom framgår av det tidigare anförda, uppmärksammats av militieombudsmannen i dennes berörda skrivelse till Konungen. Enligt vad utskottet erfarit komma de i skrivelsen behandlade spörsmålen jämte närliggande frågor att prövas i samband med den översyn av inskrivningsförordningen ävensom därmed sammanhängande bestämmelser, vilken enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 1 september 1951 uppdragits åt särskilda sakkunniga. I samband härmed böra även de problem, som hänföra sig till skyldigheten för de värnpliktiga att taga del av innehållet i dem tillställda meddelanden, tagas under övervägande.

På grund härav får utskottet hemställa,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville överlämna förevarande motion, II: 470, till sakkunniga för översyn av inskrivningsförordningen m. m. för att övervägas vid fullgörandet av de sakkunnigas uppdrag.

Stockholm den 6 maj 1952.

På andra lagutskottets vägnar:

EDVIN JACOBSSON.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar Sten, Nils Elowsson, Sunne, Uhlén, Bengtson, fru Carlqvist, herrar Nils Theodor Larsson och Ahlberg;

från andra kammaren: herrar Jacobsson i Igelsbo, Ryberg*, Lundberg, Andersson i Alfredshem, Jönsson i Lund, fru Ewerlöf, herrar Wiklund i Stockholm och Svensson i Göteborg.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.